

Р.М. Ахмаганбетов* , **П.М. Бейсенова**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: ruseke.kz@mail.ru

ЖАЛҒАН УРБАНИЗАЦИЯДАҒЫ ЖЕР ДАУЫ

Жер дауы даму мемлекеттерде жаңа деңгейге көтерілді. Үшін әлем елдері Латын Америкасы, Африка және Азия елдеріндегі халық санының күрт өсуінен урбанизация процесі арта түсті. Бұл өз кезегінде қала халқының санының артуына алып келді. Сонымен қатар, ауыл халқы да қалаға қоныс аударды. Қалалар халқының санының тым артып кетуі түрлі деңгейдегі проблема туғызды. Қала маңында түрлі деңгейдегі лашықтардың саны көбейе берді. Лашықтар өз кезегінде заңсыз салынды. Жерді халық басып алу көбейді. Мұндай урбанизацияны зерттеушілер жалған урбанизация деп атады. Жалған урбанизация барысында жер дауы өршей түсті. Үкіметтің шешіммен заңсыз салынған құрылыстар бұзылды. Ал бұл өз кезегінде адам құқығы мәселесін алға шығарды. Яғни, жерді заңсыз басып алып, құрылыс салған адамдардың өмір сүру құқығы мен табиғи құқығы мәселесін құқықтанушылар мен қоғамтанушы ғалымдар көтерді. Осы уақытқа дейін жер дауын ресурстық конфликт ретінде бағалап келсе, уақыт өте зерттеушілер жер дауы әлеуметтік конфликттік сипатқа ие деді. Қалалану кезіндегі жер дауына байланысты Латын Америкасы, Африка, Азия елдерінің зерттеушілері бірлестіктер құрды. Соған байланысты жер дауын шешуде заманауи технологияларды қолдануды қолға алды. Жер дауы өршіп тұрған қалалардағы аудандарға байланысты бағалаулар жасалды. Қалалану кезіндегі жер дауының өршуінің негізгі басты себебі ретінде әлеуметтік жағдайдың төмендігі деп баға берілді.

Түйін сөздер: жер дауы, қалалану, урбанизация, Латын Америкасы, Африка, Азия, конфликт, бағалау.

R.M. Akhmaganbetov*, P.M. Beisenova
Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: ruseke.kz@mail.ru

Land conflict in false urbanization

The development of the land conflict has risen to a new level in the States. For the country of the third world, the process of urbanization has increased due to the sharp population growth in Latin America, Africa and Asia. This, in turn, led to an increase in the city's population. In addition, the village initially migrated to the city. The excessive increase in the population of cities has created problems in various levels. The number of slums in various levels continued to increase in the suburbs. The shacks were built illegally. The Earth's population has increased. The researchers called this urbanization false urbanization. During the false urbanization, a land conflict broke out. Illegal buildings were demolished by the decision of the government. Therefore, human rights issue has raised. That is, the question of the right to life and the natural right of persons who illegally occupied and built land was raised by lawyers and sociologists. Until now the land conflict was assessed in the order of resource conflict, over time the researchers stated that the land conflict has a social conflict character. In connection with the land dispute during urbanization, researchers from Latin America, Africa, and Asia have created associations. In this regard, attempts were made to use modern technologies in resolving the land conflict. Estimates were made related to areas in cities where land conflicts are raging. The low social situation was assessed as a key reason for the escalation of the land dispute during urbanization.

Key words: land dispute, urbanization, Latin America, Africa, Asia, conflict, assessment.

Р.М. Ахмаганбетов*, П.М. Бейсенова
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
* e-mail: ruseke.kz@mail.ru

Земельный конфликт в ложной урбанизации

Развитие земельного конфликта поднялось на новый уровень в государствах. Для стран третьего мира процесс урбанизации увеличился из-за резкого роста населения в странах Латинской Америки, Африки и Азии. Это, в свою очередь, привело к увеличению населения города. Кроме того, деревня изначально мигрировала в город. Чрезмерное увеличение численности населения

городов создало проблемы разного уровня. В пригородах продолжалось увеличение количества трущоб разного уровня. Лачуги, в свою очередь, строились незаконно. Население Земли увеличилось. Такую урбанизацию исследователи назвали ложной урбанизацией. В ходе ложной урбанизации вспыхнул земельный конфликт. Незаконные постройки были снесены решением правительства. А это, в свою очередь, выдвинуло вопрос о правах человека. То есть вопрос о праве на жизнь и естественном праве лиц, незаконно занимавших и строивших землю, поднимали правоведа и социологи. Если до сих пор земельный конфликт оценивался в порядке ресурсного конфликта, то со временем исследователи заявили, что земельный конфликт носит социальный конфликтный характер. В связи с земельным спором во время урбанизации исследователи из стран Латинской Америки, Африки, Азии создали ассоциации. В связи с этим в разрешении земельного конфликта предпринимались попытки применения современных технологий. Были сделаны оценки, связанные с районами в городах, где бушуют земельные конфликты. В качестве основной основной причины эскалации земельного спора при урбанизации была дана оценка низкой социальной ситуации.

Ключевые слова: земельный спор, урбанизация, Латинская Америка, Африка, Азия, конфликт, оценка.

Кіріспе

Жер дауының дамушы елдердегі бір түрі урбанизациялану кезеңінде туындауда. Азия, Африка және Латын Америка елдеріндегі ірі қалаларда күрделеніп кеткен жер даулары орын алуда. Мұндай жер дауларының өткен замандардағы тарихи кезеңдерде көп кездесе қоймайды.

Жер дауының табиғатына баға беруші ғалымдар «жер дауы өтпелі кезеңдер өмір сүріп жатқан елдерге тән» деген баға берген. Алайда үшінші әлем елдерінің «өтпелі кезеңде» қалып қойғауы ұзаққа созылып кетті. Қалалану мәселесі бойынша бұрынғы тұжырымдарға сәйкес, қалалану мен бірге өндірістің дамуы қатар жүреді деп баға берген еді. Алайда Еуропа мен Солтүстік Америкадағы Канада мен АҚШ-тың мысалындағы классикалық қалаланудан үшінші әлем елдерінің қалалануында өзіндік ерекшеліктер орын алуда.

Урбанизация (лат. urbanus-қалалық, urbs – қала)-қоғамның дамуындағы қалалардың рөлін арттыруы, халықтың әлеуметтік – кәсіби және демографиялық құрылымында өзгерістер туғызады, оның мәдениетіне, өмір салтына, психологиясына және т.б. әсер етеді(1).

XXI ғасырдың басында әлем халқының 45%-ы қалаларда тұрды, 2,4 мыңға жуық ірі қалалар (100 мыңнан астам тұрғыны бар) және 200-ден астам миллионер қалалар болды. Қазіргі уақытта урбанизацияның жоғары деңгейі Ұлыбританияда (90% – дан астам), Швецияда, ГФР – да, АҚШ – та, Канадада (80% – дан астам), Жапонияда-78 %, Ресейде-73% байқалады. Қазіргі урбанизация процесінің негізгі сипаттамалары-қалалардың өсуі, қала халқының өсуі, қалалық өмір салтын кеңейту,

қалалық желілерді дамыту. Урбанизацияның қазіргі кезеңі тек «нүктелік» формамен ғана емес, кейінген түрде де дамып жатыр. Ірі қалаларда халықтың шоғырлануы (100 мыңнан астам адам), сонымен қатар агломерацияларды дамытуда. Кейбір заманауи агломераттар бірнеше жүз шақырымға созылады – ірі агломерациялардың мысалдары: Токио-Йокогама (Жапония), Джакарта (Индонезия), Нью-Дели (Үндістан), Манила-Кесон (Филиппин), Сеул-Инчхон (Оңтүстік Корея)(2).

Қазіргі уақытта әлем халқының көпшілігі қалаларда тұрады және бұл пайыз өсуде. Дегенмен, әлемнің барлық дерлік елдерінде қалалардың жылдам өсуі байқалса да, әлемнің әртүрлі аймақтарында урбанизация деңгейі өте әртүрлі. Латын Америкасы елдерінің көпшілігі Еуропа елдерімен бірдей дәрежеде урбанизацияланғанымен, Оңтүстік Азия, Шығыс Азия және Орталық Африка елдері негізінен ауылшаруашылық болып қала береді (2).

Қаладағы тұрғындардың саны табиғи өсім есебінен (балалардың тууы), көші-қон есебінен (қалаларға қоныс аудару), ауылдық елді мекендерді қалалық елді мекендерге айналдыру және оларды қалаларға қосу есебінен өсуде. Дамушы елдерде – Латын Америкасында, Оңтүстік-Шығыс Азияда демографиялық жарылыс процесі жалған урбанизацияның дамуына әкеледі. Жалған урбанизацияның максималды қарқыны XX ғасырдың екінші жартысында Латын Америкасы мен Африкадағы халық санының едәуір өсуі және экономикалық көрсеткіштердің шамалы өсуі және үлкен елді мекендерде жұмыс орындарының болмауы жағдайында байқалады (3).

Жалған урбанизация (ағылш. «shanty town» – «лашық қала»)-қала халқының өсуі қаланың әлеуметтік-экономикалық функцияларына

сәйкес келмейтін урбанизацияның бір түрі. Бұл процесс қала халқының тез өсуімен сипатталады, бірақ қалалық органның әлеуметтік-экономикалық өзгерістерімен бірге жүрмейді. Тиісінше, жалған урбанизацияның нақты урбанизациядан айырмашылығы-жаһандық урбанизация процесін сипаттайтын қалалық функциялардың дамуы жоқ. Ауыл тұрғындарын толып жатқан аграрлық аудандардан қалаларға «итеру» жүріп жатыр. Қала халқының үлесі өндірістік және өндірістік емес секторларда жұмыс істейтін экономикалық белсенді қала тұрғындарының үлесінен әлдеқайда көп. Қалаларға келетін ауыл халқы жұмыссыздар армиясын жаңартады, ал тұрғын үй тапшылығы санитарияға қарсы жағдайлары бар кедей қала маңын тудырады (2).

Зерттеу әдістемесі

Урбанизация кезіндегі туындаған жер дауына байланысты түрлі көзқарастар бар. Зерттеушілердің бір бөлігі әлеуметтік мәселе ретінде қараса, келесі бір бөлігі оны құқықтық шеңберде қарастырғысы келеді. Тағы бір зерттеушілер ресурстық конфликт ретінде қарады. Урбанизация кезіндегі жер дауының туындауына негізгі себептеріне байланысты зерттеушілер арасында нақты көзқарастың жоқ екенін байқаймыз. Батыстық кейбір ғалымдар жер дауының негізгі туындауы экономикалық дамуы өтпелі кезеңіне тән деп бағалады. Соған байланысты зерттеушілердің ойлары мен орын алып отырған жер дауларына сипатына байланысты салыстырмалы тұрғыдан зерттеу әдістемесі қолданылды. Кейс ретінде үш қаланы нақты практикалық мысал тұрғысынан алып қарастырылды.

Негізгі бөлім

Мексика-әлемдегі халық саны бойынша оныншы және экономикасы бойынша он бесінші ел. 2018 жылы 104 миллион қала тұрғыны бар Мексиканың урбанизациясы шамамен 80% құрайды және 2050 жылға қарай Мексика халқының 88% – ы қалаларда тұрады деп күтілуде (БҰҰ, 2018). Бұл елдегі Урбанизация Латын Америкасы аймағында орын алған ерекше және драмалық модельдер мен тенденцияларды қамтыды: қалалардың жедел өсуі, қалалардың өте жылдам өзгеруі және Ұлттық қалалық жүйенің жоғары басымдығы. Жақында ірі және орта қалалардың физикалық және функционалдық

кеңеюі Мексика урбанизациясының ең көрнекті сипаттамасына айналды. 2015 жылы 74 мегаполисте барлығы 75 миллион тұрғын болды, бұл жалпы халықтың 63% және қала халқының 76% құрайды.

Қазіргі уақытта бұл мегаполистер елдегі даму және урбанизация процестерінің Негізгі сценарийі болып табылады, өйткені оларда халық пен экономикалық белсенділік көбірек шоғырланған. Сонымен қатар, мегаполистер үлкен алаңдаушылық туғызады, өйткені олар ұтқырлық, тұрғын үй, инфрақұрылым және мемлекеттік қызметтер, қаржы және мемлекеттік саясат, теңдік, интеграция, жұмыспен қамту, экономика және тұрақтылық тұрғысынан маңызды проблемалар туғызады. Латын Америкасының көптеген елдеріндегі сияқты, Мексикадағы мегаполистердің жедел кеңеюі Үкіметтің өте жылдам урбанизация және айтарлықтай орталықсыздандыру жағдайында қала құрылысын жоспарлай, инвестициялай және белсенді басқара алмауының нәтижесі болды. Мегаполистердің проблемаларын шешудегі басты кедергілердің бірі мегаполистерге ешқандай заңды тануды қамтамасыз етпейтін институционалдық және саяси құрылымдармен байланысты. Осылайша, Мексика қалалық аудандардың өсуі, күрделілігі және кеңеюі басқару органдары мен институционалдық құрылымдардың осы аумақтарды басқару мүмкіндіктерінен асып кеткен кезде не болатынының айқын мысалы болып табылады.

Көптеген қауіптердің ішінде мегаполистер экономикалық және қаржылық қиындықтарға және экономикалық дамудың барабар, тиімді және қол жетімді стратегияларын табу қажеттілігіне тап болады. Экономикалық өсудің төмендігі және жұмыс орындарының шектеулі құрылуы қырық жылдан астам уақыт бойы дамудың негізгі проблемалары болды. Ірі қалалардың ұлттық экономиканың локомотиві ретіндегі салыстырмалы маңыздылығына қарамастан – Мехико үстемдігінде-урбанизация экономикалық өсу мен дамуға ықпал еткен жоқ. Жоғары урбанизация мен өндірістік қызметтің дамуы арасындағы бұл әлсіз сәйкестік елдің қалалық экономикаға көшуінің сәтсіздігін көрсетеді (Трехо, 2020).

ЭБДҰ (2015) мәліметтері бойынша, Мексика қалаларында бір қызметкерге шаққандағы Еңбек өнімділігі ЭБДҰ-ның басқа елдеріндегі қалаларға қарағанда айтарлықтай төмен. Мексика қалалары басқа құрылымдық факторлармен

қатар жеделдетілген және реттелмеген қалалық экспансияға байланысты экономикалық өсу әлеуетін пайдаланбады. Алдыңғы онжылдықта Мексика қалалары қатысушы елдер арасында Қалалардың өсу қарқыны бойынша үшінші орынға ие болды. Мехико сияқты мегаполистерде жұмыс орындары қала орталығында шоғырланған, ал халық негізінен периферияға қоныстанған кезде, қалалардың кеңеюі адамдарды жұмыс орындары мен қалалық қызметтерден айырды, бұл өнімділіктің айтарлықтай жоғалуына және әл-ауқаттың төмендеуіне әкелді. Жұмыс орындарынан қашықтық ұтқырлықтың жоғары қажеттіліктерін тудырады, бірақ ұтқырлық әдетте дамымаған инфрақұрылыммен, көлік тарифтерінің жоғарылауымен және жол жүру уақытының шамадан тыс болуымен шектеледі. Ұтқырлық пен қол жетімділік мәселелері мегаполистердің шетінде және экономикалық орталықтардан алыс жерде тұратын халықтың әл-ауқатына зиян келтіретін қалалық құрылым туралы түсінік береді, бұл өз кезегінде кедейлік пен әлеуметтік осалдық жағдайларына әкеледі (Трехо, 2020).

Көбінесе мемлекеттік саясат пен жергілікті құқықтық және саяси құрылымдардың бағыты экономикалық агломерация тиімсіз болатын урбанизация мен қалаларды кеңейту моделіне әкелді. Бұл тұрғыда экономикалық даму экономикалық және саяси жағынан өткен қалалардан ерекшеленетін мегаполистерді терең түсінуді талап ететін маңызды мәселеге айналды. Ел басқа саяси бағытқа бет бұрған кезде, қалалардың экономикалық дамуға қосқан оң үлесін мойындау қала құрылысы мен саясатқа жаңа көзқарастың негізі бола алады, бұл экономикалық тиімділік пен әлеуметтік әл-ауқатқа белсенді көзқарасты ынталандырады. Алайда, осы мүмкіндікті пайдалану үшін урбанизацияға байланысты барлық қиындықтарға елдің көзқарасын өзгерту қажет, сонымен қатар мегаполистердің аумақтық саясат пен жоспарлаудың орталық салаларына айналуы қажет (Трехо, 2020).

Мехикко қаласы жалған урбанизацияның көрнекті үлгісі ретінде қарасақ. Оңтүстік Африка Республикасындағы Йоханнесбург қаласындағы Токоза ауданындағы жер дауының өршуі ерекше сипатқа ие болды. Токоза кейбір мәліметтер көздері бойынша алғашқы қара нәсілділердің көп және тығыз орналасқан аудан ретінде қарастырады.

Токозаны ауылшаруашылық жері ретінде сатып алды, тұрғын үй мақсаттары үшін қайта

тағайындалды және 1945 жылы «Ақ» Альбертонның жергілікті билігі жергілікті тұрғындарды (қалалық) шоғырландыру туралы Заңға сәйкес жариялады. Қалашықта 17500 учаске бөлінді, ал жер аударылғандарға 30 жыл мерзімге жалдау шарттары берілді. Сонымен қатар, 1960-1980 жылдар аралығында Мадале, Буяфути және Умшайзафедде жатақханалар салынды, олар шахталарда және жақын маңдағы өндірістік аудандарда жұмысқа орналасу мүмкіндіктерімен тартылған 2500 ер адамды орналастыруға арналған. Альбертонның жергілікті билігі жатақханалардағы үй-жайларды бақылауды сақтап, әлеуетті тұрғындардан төсек-орынға өтініш беруді және бастапқы рұқсат үшін төлеуді талап етті. Қабылдау кезінде жатақхана тұрғындары жатақхананың кіреберісінде кеңсесі бар муниципалды қызметкерлерге ай сайын жалдау ақысын төлейтін. Муниципалды қадағалау мен бақылаудың жоғары деңгейіне қарамастан, 1980 жылдарға қарай жатақханалардың саны 13000-ға дейін өсті.

Апартеид ережелерін бұза отырып, Токоздағы тұрғын үй учаскелерінде тұратын халық 1970-1975 жылдар аралығында екі есеге өсті (27 673-тен 47 900 адамға дейін). Алайда, жаңа жер әрең бөлінді және 1970 жылдары тек 38 жаңа үй салынды. 1980 жылдары өсіп келе жатқан қара африкалық популяцияларға қарамастан, жергілікті биліктің қосымша учаскелерді ажырата алмауы адамдардың қолданыстағы үйлердің аулаларында салынған лашықтарға көшуіне, сондай-ақ бейресми қоныстар құруға әкелді. 1982 жылға қарай орташа есеппен 17500 учаскенің әрқайсысында екі аулалық лашық бар деп есептелді. Шамамен он жылдан кейін ауладағы қоныстанушылардың саны 65000-ға дейін өсті деп есептеледі. Бастапқы кезеңдерде Альбертонның жергілікті билігі артқы ауланың тұрғындарын қоныстанушыларды көндіруге ниет білдіріп, салық төлеуге мәжбүр етті. Салықты енгізудің салдары ауладағы лашықтарды жалға беру тәжірибесіне жанама санкция беру болды. Сонымен қатар, іргелес жатқан жақын маңдағы елді мекендерде жергілікті билік қалалық экономикада заңды түрде орнығу үшін күресіп жатқан адамдардың бейресми қоныстарынан жаппай мәжбүрлеп шығаруды бастады. Мысалы, 1983 жылдың алғашқы алты айында 68000-нан астам бейресми тұрғындар үйлерінен айырылды, олардың едәуір бөлігі отанына «оралды». Альбертонның жергілікті билігі 1984 жылы Токозада осындай ауқымды көшіру жұмыстарын жүргізуге тырысты (5).

Ресми мәліметтерге сәйкес, 1981-1990 жылдар аралығында Токоза халқы 50 719-дан 228 000-ға дейін өсті. 17500 үй шаруашылығына жоспарланған кеңістік пен минималды инфра-құрылым өсіп келе жатқан қалашық үшін жеткіліксіз болды.

Осылайша, жер құқығы жанжалында Токоза тарихы Оңтүстік Африка контекстінде қақтығыстардың маңызды элементі ең сенімді меншік құқығын алуға байланысты болуы мүмкін екенін көрсетеді. 2006 жылы Токозадағы жалға алынған учаскелер заңдастыру және меншік құқығын беру схемасына сәйкес еркін меншік құқығына айналды. Жалдау ақысын төлегенін дәлелдей алатын жалға алушыларға өз жерлері мен тұрғын үйлерін сатып алу мүмкіндігі ұсынылды. Сатып алу бағасы айтарлықтай төмендеді немесе жалға алушылар жай иелері деп жарияланды. Осы процестің бір бөлігі ретінде 1990 жылдардың басында зорлық-зомбылық кезінде өз учаскелерінен айырылған үй шаруашылықтары заңды меншік иелері ретінде қалпына келтірілді(5).

1950 жылдары апартеид мемлекеті қара африкалықтарға бастапқыда 30 жылға, содан кейін 99 жылға жалға берілетін елді мекендер мен үйлерді бөлді. Олар ақ африкалықтарға еркін қол жетімді, бірақ қара африкалықтарға рұқсат етілген кез келген басқа құқықтардан асып түсетін жерге меншік құқығымен берілген құқықтардан төмен құқықтарды беру ретінде қарастырылды. Яғни, жалға алынған мүлікке меншік құқығы басқа құқықтармен күрделі қатынастарға тартылды. Қайта-қайта қайталанатын схема бойынша апартеид мемлекеті қақтығыстар тудыру, оппозицияны әлсірету және бақылауды сақтау үшін «бөлу және жеңу» стратегияларын қолданды. 30 жылдық жалдау ақысыз иелік етумен бірдей болмаса да, бұл жалға беруден, бейресми қоныстанудан немесе одан да жаманы, халқы көп ауылдық «туған аймақтарда» қатты қысымға ұшыраған дәстүрлі меншік құқығына сүйенуден әлдеқайда жақсы болды. Осылайша, олар жалпы кемсітушіліктің бірдей түрлерімен бетпе-бет келгенімен, кедейленген туған жерлеріне жер аударылудан аулақ болуға тырысқан қалалық қара африкалықтардың әртүрлі топтары бір-біріне қарсы тұрды, өйткені мемлекет нәсілдік қақтығыстар мен оларды басқаруға тырысу үшін меншік құқығын пайдаланды.

Сонымен қатар, жатақханалардағы бөлмелер этникалық, тілдік және географиялық белгілерге бөлініп, сегрегация тәжірибесін микро деңгейге

дейін кеңейтті. Бұл тарату процестерін көптеген мигранттар мақұлдады, олар мигранттардың өмірімен байланысты қиындықтарды және апартеидтің қатыгездіктерін туыстық және басқа байланыстармен байланыстырған адамдармен қарым-қатынасында жеңуге көмек іздеді.

Осылайша, жатақханалар әлеуметтік желілер мигранттардың ауылдық жерлерімен байланысты кеңістіктердің бір түрі болды. Мемлекеттің еңбекші мигранттарды кент тұрғындарынан физикалық түрде оқшаулау әрекеттерінен басқа (жанжалдарды азайту үшін), зерттеу көрсеткендей, мигранттардың өздері өздерінің жалпы ауылдық құндылықтарына сүйенді, олар көбінесе жоғары деп қабылдады және олардың пікірінше, олардың көршілеріне жетіспеді. Мысалы, «аға-інілер» деп аталатын қарт жатақхана тұрғындары жаңа тұрғындарды қала өмірінің «ыдырайтын» әсерінен «қорғауға» тырысты. Жас мигранттар көбінесе тәжірибелі мигранттардан тәлімгерлік алды, олар жаңадан келгендерге кеңес берді және бағыттады, сондай – ақ олардың мінез-құлқын, өмір салтын және бос уақытын қадағалады-барлығы Оңтүстік Африканың ауылдық қоғамдарындағы жасқа негізделген қатаң құрмет иерархиясының бөлігі ретінде.

Ақырында, бейресми елді мекендердегі меншік құқығы мемлекет пен саяси партиялардың элементтерін қамтитын күрделі желілер арқылы жүзеге асырылады. Яғни, бейресми елді мекендерде меншік құқығы тек бейресми болып табылмайды, өйткені жергілікті кеңесшінің жер мәмілелерін мақұлдауы қажет. Мысалы, 2000 жылы Бейресми жатақхана қонысында учаскені қалай алғанын сипаттай отырып, респондент «иесі» оған жер учаскесін қалай көрсеткенін айтты, егер ол визит карточкасы бар IFP мүшесі екенін дәлелдейтін «ұйым картасын» көрсете алса, оны басып алып, лашық сала алатынын айтты. Басқа респонденттер жерге қол жеткізу үшін саяси тиістілік енді қажет емес деп болжады, дегенмен олар IFP-нің жергілікті өкілі болып табылатын әйелге өз өтініштерін қарау қажет екенін хабарлады. Ол ресми түрде сайланған муниципалдық кеңесшімен бірге өтініш берушіге сайтқа кіруге рұқсат беру немесе жерді сатуды мақұлдау туралы шешім қабылдайды. Осылайша, бейресми және формальды тарату механизмдерінің үйлесімі бар. Осы талаптардың орындалуы бейресми елді мекендердегі «иелердің» қауіпсіздігі бар екенін көрсетуі мүмкін, бірақ зерттеу барысында бір

тұрғын оларға жақында шығарылуы керек деп айтқанын айтты, өйткені Кеңес бейресми түрде басып алынған аумақта стадион салғысы келді (5).

XV ғасырдан бастап Дағыстанның қазіргі Махачкала аумағында және оған іргелес жазық аудандарында. Астанасы Тарки ауылы болды, ол сонымен бірге жамағаттың басты елді мекені болды-таркиндер мен оның айналасындағы ауылдардың тұрғындары кіретін қоғам. Шамхалия жері жеке адамдар мен жамағаттарға – ауылдық қауымдастықтарға тиесілі болды. XIX ғасырдың басында Шамхализм мемлекет пен құқықтық жүйенің басында шамхалдарды сақтай отырып, кең автономия құқығымен Ресейдің құрамына кірді. Бірқатар көтерілістерден, сондай-ақ Шамиль соғыстарынан кейін, 1867 ж. жергілікті мемлекеттер, соның ішінде шамхализм жойылды, олардың аумағы Ресей империясының Дағыстан облысының құрамына кірді. Жерге меншік құқығымен байланысты құқықтық қатынастар өзгеріссіз қалды және кең.

Бұл ереже Кеңес өкіметі ұжымдастыруды жариялағанға дейін сақталды. Ірі және орта шаруашылықтардың едәуір бөлігі таратылды-бұрынғы тізгіндер жұдырықпен жарияланып, жер аударылуға жіберілді. 1930 жылдардың басында Джамат Тарков пен оның айналасындағы елді мекендер колхоздарға айналды, ал жеке тұлғалардың, жамағаттар мен мешіттердің жер меншігі алдымен мемлекет меншігіне алынды, содан кейін колхоздарға мәңгілікке пайдалануға берілді. Тарктарда бірден үш ауылшаруашылық артелі – «Орджоникидзе», «саяси бөлім» және «1 мамыр», 1937 ж. 14 наурыз 4926 гектар жер беріледі.

1944 жылы шешендер Орта Азия мен Сібірге жер аударылғаннан кейін Дағыстан Халық Комиссарлары Кеңесінің шешімімен колхоздар Хасавюрт ауданына ауыстырылды. Колхозшылар бір апта ішінде қоныс аударуы керек еді, сондықтан олар өздерімен бірге ала алмады.

1957 жылы жер аударылған халықтарды қалпына келтіргеннен кейін шешендер бұрынғы тұрғылықты жеріне келе бастады. ТКА қоныс аударған жамағаттар Хасавюрт ауданын тастап, өз ауылдарына оралу туралы шешім қабылдады. Қайту қақтығыстармен қатар жүрді, өйткені басқа адамдар үйлерде тұрып жатқан. ТКА тұрғындары оралғаннан кейін колхоздар қалпына келтірілмеді, таркиндіктер жерде жұмыс істей алмады. Халық негізінен зауыттар мен кәсіпорындарға бөлінді. Таркиндіктер үшін

әдеттегі жұмыс беруші автокөлік кәсіпорындары болды. Бірақ 90-шы жылдары көптеген кәсіпорындар жұмысын тоқтатты, ал адамдар Толық емес жұмыс күнін іздеуге мәжбүр болды, олардың арасында бандитизм мен шаттл бар. 1990 жылдары ұлттық қозғалыстардың күшеюімен екі маңызды оқиға орын алды. Біріншіден, Дағыстан КСР Халық депутаттарының үшінші съезі 1944 жылы шешендер Орта Азия мен Сібірге депортацияланғанға дейін бірнеше айға созылған Аухов ауданын қалпына келтіру туралы шешім қабылдады, ал онда құрылған Новолак ауданын 8,5 мыңға жылжыту туралы шешім қабылдады. Махачкала маңындағы гектар жер, Махачкала Киров ауданының, Дағыстанның Кизилюрт ауданының аумақтарынан «ойылған», сондай – ақ таулы аудандардың-лак және Гунибский кутан жерлері. Төрт жыл ішінде қоныс аудару жоспарланған болатын, бірақ ол әлі аяқталған жоқ. Тек бірнеше ауыл толығымен қоныс аударды, олардың көпшілігі жартылай ғана. Осы уақытта жаңа Тарки және жаңа Кяхулай ауылдары құрылды, онда ТКА тұрғындарына жер учаскелері, сондай-ақ Семендер кентінің аумағында бөлінді.

2012 жылдың сәуірінде осы елді мекендердің тұрғындары Махачкаланың солтүстігінде Караман деп аталатын жерде лагерь ұйымдастырып, оны дамыту үшін оларға беруді талап етті. Оларды осы аумақтан шығаруға бірнеше рет әрекет жасалды (бұл әрекеттердің арасында 2013 жылдың 21 тамызындағы оқиғалар бар). Қазіргі уақытта кент тұрғындары ауысыммен Қараманда кезекшілік етеді (6).

Жоғарыдағы үш қаланы мысал ете отырып, жер дауларының қалалану тұсындағы ерекшеліктерін тоқталдық. Енді жоғарыдағы келтірілген қалалардағы жер дауының өршуінің түпкі табиғаты мен оның ғылымдағы мәртебесіне байланысты орының қарастырып өтсек.

Жалған урбанизация тұсындағы жер дауының өршуінің табиғатына байланысты түрлі ұстанымдар бар. Ең алдымен бұл мәселені құқықтанулық тұрғыдан қараушылар бар. Екінші бөлігі жер дауын ресурстық конфликтіге жатқызады. Ал ғалымдардың үшінші тарабы жер дауы әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеуде. Аталған ұстанымдарға талдау жасап өтсек.

Құқықтану ғылым саласы бағытында жер мәселесін зерттеу бағыты бар. Соған байланысты қалалану кезіне негізінен жер иелену немесе оны құқығынан айыру сияқты мәселелердің барлығы тек құқықтық қатынастар негізінде

іске асады. Одан бөлек азаматтардың жерге байланысты мәселелері көп жағдайда сот төрелегі арқылы шешіледі. Жер кодексі немесе басқа да заңнамалар мен құқықтық ережелер жер дауларын шешуде негізгі бағдарға айналады. Міне осы тұрғыдан алған жер дауын зерттеу саласы ретінде құқықтану ғылымының бір саласы ретінде бағаланады. Алайда құқықтану ғылым саласындағы кейбір мәселелер жер дауынан қатысушы тараптардың түпкілікті шешпейтің тұстары да бар. Жерінің айрылған адамдардың өміріне қатысты қатынастардағы ұстанымдарды алға тарта аламыз. Жер дауына қатысты қалалану кезінде қала маңындағы «лашықтардың» тұрғындарының мәселесіне қатысты қолданыстағы заңнамалардың кейбір тұстарындағы олқылықтардың әсерінен тұрғындардың тек наразылықтардың арттыра үстетін кездеріде аз емес.

Жер дауын ресурстық конфликт ретінде қараушылар да бар. Жер адамзат тарихында ең негізгі капиталға айналған рас. Жердің ең негізгі ресурс ретінде бағаланған соншалықты «ұлтарақтай атамекен жер қымбат» деген мәнде айтылатын сөздер де аз емес. Демек бұл тұрғыдан алған да жер – капитал. Ал капитал ресурс. Урбанизация кезінде қала маңындағы жерлердің шалғай ауылдардағы жерлерге қарағанда әлде қайда арта түсері анық. Олардың өзара салыстырмалы құнды тіпті бірінен екіншісі бірнеше есе қымбатқа айналады. Жер дауларын бір жақты ресурстық конфликт ретінде қарастырсақ тұрғындардың әлеуметтік және түпкі мақсаттарына қатысты ұстанымдарды табиғатын аша алмаймыз.

Жер дауы әлеуметтік құбылыс ретінде бағалаушы ғалымдардың көзқарастарына тоқтала өтсек. Заңды негізде шешкен жағдайда да оның әлеуметтік жағын шешуге дәрменсіз деп бағалайды. Мысалы, Латын Америкасындағы заңсыз салынған лашықтарды бұзған кезде, бір жағынан заң үстемдігі тұрғысынан заңдылық орнады. Алайда екінші жағынан алған әлгі «лашық» біреудің соңғы капиталы. Ал біреудің одан басқа барар жері жоқ болуы мүмкін. Тағы біреудің өмірдегі бар капиталын әлгі «лашық» үшін жұмсаған болуы мүмкін. Міне, осы тұста тұрғындар бірлесе отырып наразылықтарға шығады. Наразылықтар өт кезінде митингтерге ұласуы мүмкін. Демек бұл тұрғыдан алғанда жер дауындағы әлеуметтік жағы басым екенін көзге байқалады.

Жер дауына бағы беруші қоғамтанушы ғалымдардың бір қатары әлеуметтік құбылыс

жағын көбірек зерттеуде. Және де жер дауларының шешуде тек осы бағыт арқылы мүмкін деген ойларда айтуда. Жер дауын әлеуметтік құбылыс деуші ғалымдардың ұстанымдарына назар аударсақ.

«Urban land conflicts and evictions in latin america and the caribbean» зерттеу еңбегінде жер даулары тұсындағы оның әлеуметтік табиғатын қатысты мынадай пікірлерді береді.

Жер конфликтерінің салдары және оларды шешу мәселелері тіркелмеген меншікте тұратын отбасылар үйден шығарылған жағдайда өтемақы ала алмауы мүмкін. Қоныс аудару отбасының қаржылық тұрақтылығына әсер етуі мүмкін, бұл табыс табу қызметін, сондай-ақ әлеуметтік қатынастар мен желілерді бұзады, бұл көбінесе осал топтардың бала күтімі және жалпы үй-жайлар сияқты мемлекеттік қызметтерге деген сұранысын қанағаттандырады. Әйелдер жер конфликтерінен көп зардап шегеді. Үйден шығару қаупімен байланысты психологиялық жарақаттан бастап, қоныс аудару схемаларының, лашықтарды тазартудың, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың, азаматтық қақтығыстардың, мұрагерліктің кемсітушілік заңдары мен тәжірибесінің, даму жобалары мен жаһандану саясатының ең нашар салдарына дейін. Зорлық-зомбылық көбінесе әйелдерді күштеп шығару кезінде үйлерінен мәжбүрлеп шығару үшін қолданылады. Табиғи апаттар жер конфликтерін тудыруы немесе күшейтуі мүмкін. Кейбір жағдайларда, тіпті табиғи апат қаупі жоғары деп жарияланса да, отбасылар өз жерлерін жоғалтып алудан қорықпайды. Жер конфликтерін реттеуге қатысты мәселелердің ішінде пікірталас қатысушылары аумақты басып алу мен мүдделі тараптардың әлеуетінің жеткіліксіздігімен байланысты жерді жоспарлау және басқару құралдарын енгізу арасындағы алшақтықты, сондай-ақ халықтың белгілі бір топтары үшін жерге қол жеткізудің басымдылығын анықтайтын экономикалық, әлеуметтік, мәдени және экологиялық аспектілердің жиынтығын атап өтті. басқаларға зиян келтіретін топтар/әлеуметтік қабаттар. Сот билігінің рөлі проблема ретінде де айтылды. Жер конфликтерін адам құқықтары тұрғысынан шешудің нақты құқықтық базасы бар елдерде де көптеген судьялардың консервативті ұстанымы қала тұрғындарының жерді кепілдендірілген иелену құқығын қорғау үшін қолданылуы керек заңдар мен жер саясатының құралдарын әдейі қате түсіндіруге әкеледі. Жер секторынан

басқа, негізгі бұқаралық ақпарат құралдары осы ауданның бастапқы тұрғындарын көшіру арқылы стратегиялық аумақтарды бейресми қоныстардан тазартуға құрылыс салушылардың қызығушылығын заңдастыруға көмектесетін қоғамдық пікірді басқарады (7).

«Land conflict and informal settlements in Juba, South Sudan» зерттеу еңбекте елде тұрақсыздықтардың салдарынан адамдардың көп мөлшерде қалаларға үлкен көлемдегі миграциясы басталатындағы айтады (McMichael G 2016).

Ұзаққа созылатын азаматтық қақтығыстар кезінде қалаларға әсер етеді. Олардың ресми бейбітшілік орнатудан кейінгі мұрасы контекстті қалыптастырады және қалада өмір сүруге ұмтылатындар, жерге алдын-ала талап қоямын деп санайтындар мен қала әкімшілігіне жауапты адамдар арасындағы үздіксіз бәсекелестік үшін ингредиенттерді қамтамасыз етеді. Джуба сияқты «жанжалдан кейінгі» қалаларда, тіпті басқа жерлерге қарағанда, қалалық жерлерді дамытуды басқарудың функционалды саяси және әкімшілік жүйелері жоқ. Макмайкл Оңтүстік Судан мен Джубадағы жерге қол жеткізу қақтығыстары көбінесе этникалық түрде қалай жасалатынын сипаттайды: этникалық сәйкестілік партикулярлық шағымдар жасау үшін де, басқалардың қызметін демонстрациялау үшін де қолданылады. Алайда, ол бұл құрылыс кедей тұрғындардың алдында тұрған сенімсіздікті күшейте отырып, ықпалды субъектілердің жермен бейресми мәмілелерге өз мүдделері үшін араласу жолдарын жасырады деген қорытындыға келеді. Оның пікірінше, қарапайым қабілетсіздік емес, Үкіметке бейресми қоныстардың дамуын реттеуге кедергі келтіреді. Мүмкін, елді мекендерде және жалпы қалада бейресми билік қатынастарында маңызды рөл атқарады, олар эксплуатациялық мінез-құлықпен, байлық жинауға деген ұмтылыспен, билікті жүзеге асырумен және «меценат-клиент» қатынастарын сақтаумен сипатталады (McMichael G 2016).

Жер дауларының қоғамдық қатынастарға әсеріне байланысты «Land conflicts: a practical guide to dealing with land disputes» еңбекте бұл мәселенің табиғатына талдау жасайды.

Барлық жер қақтығыстары, қаншалықты бейбіт немесе зорлық-зомбылық болса да, жеке адамдар үшін де, бүкіл қоғам үшін де жағымсыз салдарға әкеледі. Дүние жүзіндегі көптеген отбасылар өздерінің баспаналарын – үйлерін – бульдозерлермен қиратқанына куә болды. Ал Африкада көптеген адамдар күнделікті өз мүлкін өзін иесі деп атайтын басқа біреудің сатуына тап

болады. Соғыстан кейінгі Камбоджада белгісіз отбасылар, егер олар үйлерін әскери күштерден жоғалтып алса, бірақ өз өмірлерін сақтап қалса, бақытты болды. Латын Америкасының көптеген бөліктерінде шағын фермерлер ірі фермерлердің пайдасына өз фермаларын жоғалтудан қорқады. Жер конфликті туындаған кезде біреу экономикалық зардаптарға ұшырайды. Төтенше, бірақ сирек емес жағдайларда адамдар жерсіз және/немесе баспанасыз қалады. Фермер жағдайында бұл көбінесе оның өндірістік базасын жоғалтуды қамтиды. Бірақ бұл бәрі емес. Жер қақтығыстары көп болған жерде қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылық зардап шегеді. Өйткені жер конфликттері сенімге нұқсан келтіреді және қорқыныш пен күдікті күшейтеді – көбінесе көршілер мен отбасы мүшелері сияқты бұрынғы жақын адамдар арасында. Қатыгез жер конфликттері – олардың құрбаны болудан қорқу-қауіп төніп тұрған немесе өзін осылай сезінетіндерге де ауыр әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, мемлекеттік жер заңсыз бөлінген сайын, бұл елдің бюджетіне теріс әсер етеді. Көбінесе экологияның бұзылуына немесе әлеуметтік оқшаулануға әкеледі. Жер конфликттерінің басқа салдары жерді ұйымдастырылмаған, құрылымсыз игеру және инфрақұрылымды қамтамасыз етуге кейінгі қосымша шығындар болып табылады. Осыған байланысты шығындарды бүкіл қоғам көтеруі керек.

Сонымен, бүкіл әлемде адамдар жер үшін күреседі. Олардың көпшілігі жер конфликттерімен күреседі, ал кейбіреулері оларды бейбіт жолмен шешуге тырысады. Бұл нұсқаулықтың мақсаты – адамдардың ұстанымдарын, көзқарастары мен мінез-құлқын, сондай-ақ олардың терең қызығушылықтары мен мотивацияларын түсінуді жеңілдету. Бұл нәрселерді түсіну оқырманға жер қақтығыстарының көптеген түрлерімен жеткілікті түрде күресуге мүмкіндік беруі керек (Babette Wehrmann, 2008).

Урбанизация кезіндегі жер дауларының туындаған мемлекеттердің басым бөлігі кедейшілік деңгейі жоғары. Мысалы, жоғарыдағы Дағыстандағы жер дауын айтып өттік. Ресейдің орталық бөлігіне қараған Дағыстандағы кедейшілік деңгейі өте жоғары. Мұндай тұста жер қолдағы басты капиталға айналды.

Қорытынды

Урбанизация тұсындағы жер дауларына баға беруші ғалымдар арасында түрлі көзқарастар

бар еді. Дау деңгейі төмен мемлекеттердің заңды ұстану төмен болды. Яғни, құқықтың қоғамдық қатынастардағы рөлінің төмендігі ретінде айттып, барлығын заң арқылы шешуді көздеушілік басымды жоғары еді. Алайда Латын Африка, Азия, Африкадағы урбанизация тұсындағы жер дауларын шешуде құқықтық нормаларының «ескіріп» қалғанына қатысты да зерттеушілер тарабынан айтылуда. Әлеуметтік зерттеулерде жалған урбанизацияның табиғатында ауыл тұрғындары ауылдағы әлеуметтік жағдайының төмендігі үшін қалаға қоныс аударады. Жақсы өмірге қол жеткізу үшін. Алайда қалаға келген көп мөлшердегі миграцияға қаланың инфрокұрылымы көтере алмайды. Халықты жұмыспен қамтуда шешілмейді. Ал қалаға келген адамдардың ең басты қажеттіліктерінің бірі баспананың болуы.

Әлеуметтік жағдайдың төмендігі тәуір аудандардан баспана алуға мүмкіндік бермейді.

Бұл өс кезегінде «лашықты» құрылыстардың дамуына алып келеді. Ал бұл өз кезегінде жер дауының туындауына әсерін тигізеді.

Урбанизация кезіндегі жер дауларын шешудің кешенді үлгісі ретінде мемлекеттің дамуында аймақтарға баса мән беру. Яғни, ауылдық аймақтарда өмір сүру сапасы қаламен шамалас болған жағдайда қалаға көп қоныс аудармайды. Ал қала маңындағы «лашықты» құрылыстардың көбеюі шешу үшін серіктес қалалар жобасын дамытқанды дұрыс дейді.

Мемлекет дамуында кедейшілікпен күресте аймақтардың да дамуына баса мән бер. Мұны теңгерімді даму дейді. Ал жер даулары қала маңында артуына басты себептің бірі теңгерімсіз дамуы. Қалалар барынша дамып ауылдық аймақтардың өркениет жетістіктерінен құр қалуы және де ең басты себебі әлеуметтік жағдайын жоғарлы.

Әдебиеттер

- Урбанизация//https://translate.yandex.ru/?source_lang=ru&target_lang=kk&text
- Голик, Т. А. Факторы и региональная специфика ложной урбанизации в странах мира / Т. А. Голик. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 22 (312). – С. 60-61. – URL: <https://moluch.ru/archive/312/70983/> (дата обращения: 14.05.2023).
- Дорошевский, М. В. Экономическая и социальная география мира: Учебное пособие / М.В. Дорошевский, В.Г. Мысливец, – К: Феникс, 2002. – 416 с.
- Trejo Nieto, A. Metropolitan economic development: The political economy of urbanization in Mexico // <https://www.regionalstudies.org/news/the-broken-link-between-urbanisation-and-economic-development-and-the-need-for-metropolitan-reforms-in-mexico/>
- Варшавер Е.А. Тарки-караман: механизм одного земельного конфликта в Дагестане // cyberleninka.ru/article/n/tarki-karaman-mehanizm-odnogo-zemelnogo-konflikta-v-dagestane
- Urban land conflicts and evictions in latin america and the caribbean // www.suelourbano.org/wp-content/uploads/2017/08/2017-report-urban-land-conflicts-suelo-urbano_spread.pdf
- McMichael G (2016) Land conflict and informal settlements in Juba, South Sudan. *Urban Studies* 53(13): 2721–2737.
- Babette Wehrmann. Land conflicts: a practical guide to dealing with land disputes. Eschborn 2008.
- Melanie Lombard, Carole Rakodi. Urban land conflict in the Global South: Towards an analytical framework//*Urban Studies* 2016, Vol. 53(13) 2683–2699
- Bruce J (2011) Land and Conflict, Land Disputes and Land Conflicts. USAID Issue Brief, Property Rights and Resource Governance Briefing Paper No.12. Washington DC: USAID.
- Denis E' (2011) La financiarisation du foncier observe'e a' partir des me'tropoles e'gyptiennes et indiennes. *Revue Tiers Monde* 2: 139–158.
- Duany A., Plater-Zyberk E., Speck J. Suburban Nation: the Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream // North Point Press, Macmillan, 2011.
- State of Latin American and Caribbean cities 2012: Towards a new urban transition//unhabitat.org/state-of-latin-american-and-caribbean-cities-2#:~:text=
- Lise Sedrez. Urban Nature in Latin America: Diverse Cities and Shared Narratives // RCC Perspectives, No. 7, New Environmental Histories of Latin America and the Caribbean (2013), pp. 59-66.
- Latin America and the Caribbean // www.citiesalliance.org/regions/latin-america-and-caribbean

References

- Urbanizasia [Urbanization] // translate.yandex.ru/?source_lang=ru&target_lang=kk&text
- Golik, T. A. Faktory i regionalnaia spesifika lojnoi urbanizatsii v stranah mira [Factors and regional specifics of false urbanization in the countries of the world] // *Molodoi uchenyi*. – 2020. – № 22 (312). – С. 60-61. – URL: <https://moluch.ru/archive/312/70983/> (data obraşenia: 14.05.2023).

Doroshevski, M. V. Ekonomicheskaia i socialnaia geografia mira [Economic and social geography of the world]: Uchebnoe posobie / M. V. Doroshevski, Myslives, V. G. – K: Feniks, 2002. – 416 c.

Trejo Nieto, A. Metropolitan economic development: The political economy of urbanization in Mexico // <https://www.regionalstudies.org/news/the-broken-link-between-urbanisation-and-economic-development-and-the-need-for-metropolitan-reforms-in-mexico/>

Varshaver E.A. Tarki-karaman: mehanizm odnogo zemelnogo konflikta v Dagestane [Tarki-Karaman: the mechanism of one land conflict in Dagestan] // cyberleninka.ru/article/n/tarki-karaman-mehanizm-odnogo-zemelnogo-konflikta-v-dagestane

Urban land conflicts and evictions in latin america and the caribbean

[//www.suelourbano.org/wp-content/uploads/2017/08/2017-report-urban-land-conflicts-suelo-urbano_spread.pdf](http://www.suelourbano.org/wp-content/uploads/2017/08/2017-report-urban-land-conflicts-suelo-urbano_spread.pdf)

McMichael G (2016) Land conflict and informal settlements in Juba, South Sudan. *Urban Studies* 53(13): 2721–2737.

Babette Wehrmann. Land conflicts: a practical guide to dealing with land disputes. Eschborn 2008.

Melanie Lombard, Carole Rakodi. Urban land conflict in the Global South: Towards an analytical framework//*Urban Studies* 2016, Vol. 53(13) 2683–2699

Bruce J (2011) Land and Conflict, Land Disputes and Land Conflicts. USAID Issue Brief, Property Rights and Resource Governance Briefing Paper No.12. Washington DC: USAID.

Denis E' (2011) La financiarisation du foncier observe'e a' partir des me'tropoles e'gyptiennes et indiennes. *Revue Tiers Monde* 2: 139–158.

Duany A., Plater-Zyberk E., Speck J. Suburban Nation: the Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream // North Point Press, Macmillan, 2011.

State of Latin American and Caribbean cities 2012: Towards a new urban transition//unhabitat.org/state-of-latin-american-and-caribbean-cities-2#:~:text=

Lise Sedrez. Urban Nature in Latin America: Diverse Cities and Shared Narratives // *RCC Perspectives*, No. 7, New Environmental Histories of Latin America and the Caribbean (2013), pp. 59-66.

Latin America and the Caribbean //www.citiesalliance.org/regions/latin-america-and-caribbean